

В.П. Воровка

*Мелітопольський державний
педагогічний університет
ім. Б.Хмельницького,
geofak_mgpi@ukr.net*

ПОНЯТТЯ ПАРАДИНАМІЧНОЇ ЛАНДШАФТНОЇ СИСТЕМИ У ГЕОГРАФІЇ

Динамічний принцип та принцип контрастності порівняно зі структурним принципом дають можливість розглянути ландшафтні утворення у взаємодії їх контрастних складових. Такий підхід відкриває нові можливості і перспективи розвитку сучасного ландшафтознавства. Принцип контрастності середовищ дозволяє об'єднати дослідження раніше різнотипних ландшафтів – морських і сухопутних, гірських і рівнинних, височинних і низовинних і т.д.

Питанням взаємодії контрастних ландшафтних середовищ присвячено досить багато наукових праць геологів, геоморфологів, ландшафтознавців, біогеографів та ін.

Метою даної статті є аналіз поняття «парадинамічна ландшафтна система» у географії та ландшафтознавстві.

За початок розвитку знань про існування особливих ландшафтних комплексів у якості взаємодіючих систем слугує стаття Ф.М. Мількова [3] про контрастність середовищ та її значення для фізичної географії, як пізніше висловився автор – у якості «фундаментальної закономірності географічної науки» [4].

У тому ж році ним була опублікована стаття про парагенетичні ландшафтні комплекси [5]. У ній вчений вперше звернув увагу на існування певних ландшафтних систем, складові яких пов'язані між собою спільністю походження – так званих парагенетичних ландшафтних комплексів. Однак у цій роботі, як і в іншій «Ландшафтна сфера Землі»

[6], автор не дає детального обґрунтування впроваджуваного у науковий обіг поняття.

Незважаючи на те, що більшість положень висловленої Ф.М. Мільковим ідеї про існування особливих ландшафтних комплексів, були піддані критиці [7], найважливішою залишається його ідея про існування в природі цілісних ландшафтних комплексів, в основі виділення яких лежить принцип контрастності. До цього вивчалися ландшафтні комплекси на основі їх відносної однорідності і взагалі не досліджувалися якісно різномірні (контрастні) за властивостями.

Принцип контрастності використовувався у різні часи в різних сферах наукових досліджень: при характеристиці ландшафтних районів [8], при дослідженні принципів розміщення біогеоценозів [9], у вченні про геохімічний ландшафт [10] та при дослідженні геохімічної контрастності ландшафтів М.А. Глазовською [11], при вивченні активних поверхонь океану [12].

Ф.М. Мільков у більш пізній у своїй роботі [13] робить наголос на процесній складовій – взаємообміні речовиною та енергією. Вчений доводить, що відбувається такий взаємообмін завдяки явищу контрастності. Усвідомлення першочерговості врахування саме процесної складової при виокремленні ландшафтних систем привела у 1977 році Ф.М. Мількова до формулювання ідеї про існування парадинамічних ландшафтних комплексів та необхідності їх дослідження у межах нового перспективного напрямку ландшафтознавства [14].

Саме неоднорідність і контрастність середовищ спричинюють значну інтенсивність взаємообміну речовиною та енергією. На основі цього Ф.М. Мільков вивів географічну закономірність, згідно якої контрастність середовищ виступає обов'язковою умовою динаміки та розвитку ландшафтних комплексів [15].

Саме тому при розгляді явищ парадинамічності і парагенетичності у ландшафтній сфері ми схилиємося до поглядів Ф.М. Мількова, який розглядав їх як взаємопов'язані і взаємозалежні, але з пріоритетом парадинамічності,

основою якого є процесна складова. Явище парагенетичності є наслідком прояву тих чи інших рушійних процесів та єдності походження і, відповідно, виступає у якості особливого різновиду парадинамічних геосистем.

Згідно визначення Ф.М. Мількова, парадинамічний ландшафтний комплекс представляє собою систему просторово суміжних регіональних чи типологічних одиниць, які характеризуються наявністю між ними взаємообміну речовиною та енергією. При цьому парадинамічні взаємозв'язки відносяться до типу горизонтальних міжкомплексних зв'язків.

Парадинамічні ландшафтні системи є особливою категорією ландшафтних комплексів, відмінних від регіональних і типологічних комплексів. За основу їх вивчення виступає не внутрішня структура, а взаємодія між її складовими. В системі ієрархії ландшафтна система повинна займати більш високий ранг, оскільки функціонально до її складу мають входити парадинамічні ландшафтні комплекси.

Особливість парадинамічних систем полягає в тому, що вони виражені тим краще і чіткіше, чим контрастнішими є їх складові комплекси. Ф.М.Мільков наголошував на тому, що ті природні відмінності, які призводять до роз'єднання регіональних і типологічних ландшафтних комплексів, є об'єднуючою основою для парадинамічних ландшафтних систем.

У якості прикладу такої системи виступають тісно контактуючі між собою різко контрастні середовища - суша і вода у межах берегової смуги (горизонтальна контрастність) як одна з основних і найбільш поширених меж контрастності. У ландшафтознавстві дотепер берег і прибережна акваторія розглядаються окремо один від одного, навіть у різних відділах ландшафтів. Між тим доведено, що вони знаходяться у найтіснішому взаємозв'язку як на прикладі абіотичної, так і біотичної їх складових. Наслідком такого контакту є різноманітні утворення – від особливостей рельєфу до підвищених концентрацій і сукупностей живих організмів.

У зв'язку з цим лише частково можна погодитись з І.В. Агарковою-Лях, яка у своїй дисертації ландшафтні комплекси берегової зони чорноморського

узбережжя Криму дослідила та охарактеризувала у якості парагенетичних [16]. Оскільки більшість вчених за основу формування парагенетичних ландшафтних комплексів приймають саме концентрований водний потік, то тільки вздовжберегове перенесення і течії можуть слугувати основою парагенезису у береговій смузі. Але ж берег характеризується і наявністю великої кількості поперечних динамічних зв'язків, які по суті є парадинамічними (прибійне перенесення наносів, бризова циркуляція повітряних мас, річковий і площинний стоки тощо). Незважаючи на це, автор виділяє і характеризує винятково парагенетичні ландшафтні комплекси берегової смуги на основі поперечних (фактично парадинамічних) зв'язків, що підтверджується і текстом роботи, і схематичним рисунком парагенетичної ландшафтної структури берегової зони моря (С.46).

Це ж саме підтверджується дослідженнями М. Данєвої (17), яка на основі тривалого вивчення і картування чорноморського узбережжя Болгарії запропонувала змінити термін «парагенетичний ландшафтний комплекс» на «парадинамічний», що більше відповідає їх суті.

Нажаль, усі послідувачі дослідження ландшафтних комплексів-систем стосувалися лише парагенетичної їх структури. Найближче до розкриття парадинаміки у ландшафтних системах і найповніше розкриття цього поняття відбулося у працях М.Д. Гродзинського [18, 19]. Незважаючи на високу значимість і необхідність досліджень контрастних ландшафтних комплексів для сучасного ландшафтознавства, вони не набули подальшого розвитку у працях вчених-ландшафтознавців.

Таким чином, дослідження парадинамічних ландшафтних систем є необхідним і перспективним напрямом фундаментальних ландшафтознавчих досліджень. Це дасть змогу дослідити взаємозв'язки і взаємодії між контрастними і якісно різнорідними ландшафтними комплексами (наприклад, море-суша, гори-рівнини та ін.), які на теперішній час досліджені недостатньо.

Література:

1. Мильков Ф.Н. Ландшафтная география и вопросы практики / Ф.Н. Мильков. – М., 1966а
2. Мильков Ф.Н. Физическая география: современное состояние, закономерности, проблемы / Ф.Н. Мильков. – Воронеж, 1981. – С.36
3. Мильков Ф.Н. Парагенетические ландшафтные комплексы. – Научные записки Воронежского отделения ГО СССР / Ф.Н. Мильков. – Воронеж, 1966. – С. – 3-7
4. Мильков Ф.Н. Ландшафтная сфера Земли / Ф.Н. Мильков. – М.: Мысль, 1970
5. Ретеюм А.Е. О парагенетических ландшафтных комплексах / А.Ю. Ретеюм // Известия Всесоюзного географического общества. Том 104. Вып. 1. – Л.: Наука, 1972. - С. 17-21
6. Ивашутина Л.И., Николаев В.А. Контрастность ландшафтной структуры и некоторые аспекты ее изучения / Л.И. Ивашутина, В.А. Николаев // Вестн. МГУ. География, 1971. - №5
7. Бяллович Ю.П. Системы биогеоценозов / Ю.П. Бяллович // Проблемы биогеоценологии. – М., 1973. – С. 39
8. Перельман А.И. Геохимия ландшафта / А.И. Перельман. Изд. 2-е. – М., 1975
11. Глазовская М.А. Геохимические основы типологии и методики исследований природных ландшафтов / М.А. Глазовская. - М., 1964
9. Айзатуллин Т.А., Лебедев В.Л., Суетова И.А., Хайлов К.М. Граничные поверхности и география океана // Вестник МГУ. География, 1976. - №3
10. Мильков Ф.Н. Контрастность сред и связанные с нею вопросы структуры и динамики ландшафтных комплексов / Ф.Н. Мильков // Материалы восьмого Всеуральского совещания вопросам географии, охраны природы и природопользования. – Уфа, 1972. – С. 10
11. Мильков Ф.Н. Принцип контрастности в ландшафтной географии / Ф.Н.Мильков // Известия АН СССР. Сер. географическая. - 1977. - №6. - С.93-101.
12. Мильков Ф.Н. Физическая география: современное состояние, закономерности, проблемы / Ф.Н. Мильков. – Воронеж, 1981. – 400 с.
13. Агаркова-Лях И.В. Парагенетические ландшафтные комплексы береговой зоны моря (на примере черноморского побережья Крыма): дисс. ... канд. геогр.наук: 11.00.01 / И.В. Агаркова-Лях. – Симферополь, 2006. – 205 с
14. Данева М. Парагенетични ландшафтни комплекси и тяхната динамика / М. Данева // Проблеми на географията. – София, 1978. - №4.
15. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології / М.Д. Гродзинський. - К.: Либідь, 1993. – 223 с.
16. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: Монографія / М.Д. Гродзинський. У 2-х т. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 1.2. – 503 с.